

Vai varu tev pie kājām likt es savu klusēšanu?

■ MAIJA KREKLE

MILDA GRĪNFELDE un ALEKSANDRS ČAKS, filoloģe un varbūt pats iemīļotākais latviešu dzejnieks. Viņi sapņoja, ka reiz būs divi sirmi vecīši, kas, rokās sadevušies, lēnām klīdīs pa Rīgas ielām. Čaks vecs nekļuva, Milda Grīnfelde vēl pirms desmit gadiem, sāka, trausla un tomēr nesalīkusi, dzīvoja šajā pasaulē, nesdama sevī atmiņas par dzejnieku, bet neatklādama citiem neko lietu, tikai to, ko nevarēja nepastāstīt. Gaišu un tīru viņa atklāja savu un dzejnieka mīlestību, kas Čakam deva iedvesmu tik daudziem brīnišķīgiem dzejoļiem. Viņa tiešām bija debesu dāvana šim cilvēkam. Žēl, ka tikai mūža galā, bet labi, ka vispār bija.

A ČAKS

Aleksandrs Čaks 1930. gadi.

Pirmā tikšanās reize ir ap 1929. gadu, kad jaunās filoloģijas studentes dzīvoklī garāmejot ieklist viņas paziņa Ēriks Raisters un viņam līdzī – Čaks. Protams, Milda jau ir lasījusi mazos dzeju krājumus "Sirds uz trotuāra" un "Es un šis laiks", no savas studiju biedrenes Angelikas, kurai (varbūt!) tiks vēlāk vel-tīts "Miglā asaro logs...", viņa arī šo to zina par pašu dzejnieku. Kaut arī Aleksandrs Čaks pirmo reizi viesojas šajā istabā, viņš tomēr te jūtas labi. Atrasisīti, aizrautīgi un tēlaini, liekot lietā savu nelielo skatuves izglītību un tomēr nenoliedzamo aktiera talantu, Čaks stāsta par bērnībā redzēto kaķēnu piedzimšanu, kas modinājusi viņā vēlēšanos kļūt par ārstu. Pēc gadiem divdesmit Čaks Mildai jautās, kāpēc viņa toreiz, jaunībā, nav viņu pieturējusi pie sevis, varbūt nebūtu tik daudz muļķību sastrādāts. Bet tagad viņam ir Angelika, Austra Skujiņa

un vēl daudz citu labu draudzēņu. Pēc kāda laika Milda kopā ar Angeliku lasīs tikko tapušo un draudzenei dāvināto dzejnieka "Atzišanos" un būs laimīga, ka pasaule kļuvusi bagātāka ar kaut ko tik izcili skaistu.

Otrā reize pienāk 1940. gadā. Milda jau ir sieva un divu bērnu māte, pabeigusi savas trīspadsmit gadus ieilgušās studijas, bijusi telefoniste un brīvajā laikā mēģinājusi arī tulkot. Par dažiem krievu dzejoļu tulkojumiem "Karogā" viņai pienākas honorārs. Milda iet to saņemt, Čaks iznāk kantora telpās, godbijīgi sasveicinās, stādās priekšā un pēc tam ilgi brīnās, kāpēc šī sieviete visu laiku, kamēr vien risinās lietišķa saruna par lauztajām dzejas rindām, tā smīn. Viņš nepazīst viņu arī vēlāk, uz ielas nejausi satikdams.

Līdz beidzot nāk liktenīgā trešā tikšanās. Bet pirms tās arī Čaks ir kļuvis par ģimenes cilvēku, 1941. gada 18. oktobrī salaulādamies ar savu drau-

**Pēc gadiem
divdesmit Čaks
Mildai jautās, kāpēc
viņa toreiz, jaunībā,
nav viņu pieturējusi
pie sevis, varbūt
nebūtu tik daudz
muļķību sastrādāts.**

dzeni Anitu Bērziņu, ar kuru iepazinās 1933. gadā kādās viesībās. Anita bija mašīnraktītāja Kultūras departamentā. Romantiska un kaislīga sieviete, kas lielas mīlas vārdā bija pametusi savu ligavaini un pēc tam pati pamesta, pie Čaka meklē dvēseles mīgu un saudzējošas rūpes. Anita ir kārtīga un rūpīga, ātri iekļaujas Aleksandra ģimenē, kopj Čaka māti viņas dzīves pēdējās stundās, palīdz vecejam tēvam saimniecībā.

Apburoša un praktiska, lietišķa un dzejiska, kara laikā, strādādama namu pārvaldē, viņa spēj apgādāt gan sevi, gan citus. Kas gan cits Čakam atliek kā precēties ar šo sievieti, kura ir tik droša un prasmīga? Tomēr laulība nav laimīga, jau no paša sākuma tā lemta neveiksmei. Jaunlaulātie pārāk reti ir kopā, viņiem ir katram savi draugi, katram savas izklaides un katram savas guļamistaba. Viņš Anitai var pārņemt vācu virsnieku biežo parādīšanos viņas tuvumā, savukārt Anita ļoti reti redz Aleksandru mājās – naktis pieder viņam vienam. Pēc dienas darbiem – viņš kopj māju un saimnieko pa virtuvi – Čaka brīvajam garam vajag draudzīgu sabiedrību. 1943. gada sākumā viesībās pie Mildas studiju biedra Jāņa Rudziša Čaks lasa dzeju dažiem cilvēkiem – pašam saimniekam un divām sievietēm. Viena no viņām ir Milda, kas tagad strādā izdevniecībā "Zelta ābele".

Viņas vīrs ir frontē. Laulība gandrīz izirusi. Bet Čaks pārdzīvo sievas iedomāto nodevību un savu neprasmī viņu noturēt. Turklāt viņš nespēj sievai pat zeķes nopirkt, jo algotu darbu nestrādā. Toties rūpējas par saimniecību, kamēr tēvs un sieva pelna naudu. Mājup ejot, gribēdama kliecēt Čaka skumjas, Milda jautri satver viņu aiz rokas un paslidina pa ietvi. Čaka acis aiz brillēm ir pateicīgas un tomēr skumjas.

Jūtām raisoties

Tāda dzejoļu lasīšana turpinās laiku pa laikam visu ziemu, līdz 27. martā pie Jāņa Rudziņa notiek jubilejas svinības. Kad viesi iesiluši, sākas politiskās sarunas un kāds pārmet Čakam viņa kreisos uzskatus. Viņš jūtas atstumts un aizvainots, arī nobijies (ja draugi zinātu, ka viņš ir komunisti kopš 1920. gada!) un ieiet otrā istabā. Milda aizstāv dzejnieku un viņu mierina. Ja viņa zinātu, ko šī aizstāvība Čakam nozīmē! Kā viņas maigie vārdi dziedē satraukumu! Pēc tam Čaks pavada viņu uz mājām. Tas ir garš gājiens – pāri Gaisa tiltam līdz Strukturu ielai. Pirmā kopīgā pastaiga, pirmās sarunas. Pirmo reizi Milda uzaicina dzejnieku savā istabā padzert kafiju, kamēr sāks kursēt tramvajs. Čaks sēž uz divāna, Milda – uz palodzes. Viņš stāsta par savām sāpēm un vientulību, varbūt gaida želošanu, bet Milda viņam cenšas pierādīt, ka viņš var glābties savā dzejā. Dzejnieks aiziet, lūgdams atļauju kādreiz piezvanīt.

Pēc pāris dienām viņi atkal satiekas kādās viesībās, un Milda nožēlo, ka viņas vieta ir tik tālu no Čaka. Turklāt pirms komandanta stundas Mildai jātiek mājās, lai varētu līdz rītdienai nodot redakcijā steidzamu darbu. Taču jaunā sievietē piedzīvo patīkamu pārsteigumu – Aleksandrs Čaks pieceļas un lūdz atļauju pavadīt viņu mājās.

Drīz viņa sāk saņemt Čaka dzejoļus. Tie parasti iemesti pastkastītē. Veltījumi kļūst arvien intīmāki. Dzeja atspoguļo visu, kas ar viņiem abiem notiek. Tajā ir Mildas ierosinā-

Milda Grīnfelde 30. gadu beigās.

tas domas, daži viņas pateikti vārdi, no kuriem rodas jūtu un gleznu pilns dzejolis.

1943. gada 6. jūnijā top dzejolis "Starp divi lietiem". Milda, atgriežoties no vasarnīcas, tramvaja galapunktā ierauga Čaku, kurš, labi zinādams, ka viņas nav mājās, tomēr gaida viņu. Viens lietus jau ir nolijis. Viņi staigā pa mazajiem ieliņām, novakares brīvības un savu jūtu pārņemti, otras lietusgāzes nojausmā...

Viņiem ir labi kopā klejot pa ielām, sēdēt kinoteātros, just vienam otru, bet viņi, paši nebūt nebūdami brīvi, baidās

Sašit, es jau neesmu nekāda īsta miļākā, mani nemaz neapmierina vienas dienas dzīvošana. Kas es esmu? Tavs pieradums, Tava laika nosīšana?

pazaudēt šo brīvību savstarpējās attiecībās. Dzejoļi top, rodas milas dzejas krājums, kuru abi tā varoņi nodēvē par "Debesu dāvanu", bet izdevniecībai viņi to lūdz laist klajā tikai pēc kara...

"Sašit, kāpēc Tu nežēlo mani?"

Bet karš turpinās. Izdevējs Miķelis Goppers, Mildas darba devējs, aicina viņu sarakstīt kaut ko bērniem domātu par karavīriem, jo viņas vīrs taču leģionā. Milda atsakās, taču Čaks pierunā uz avantūru – viņš sarakstīs, bet Milda parakstīs... Galu galā arī Anitai viņš tā ir palīdzējis iekļūt dzejniekos. Un top "Tētis – karavīrs", kas ilgu laiku tiek uzskatīts par karavīra sievas Mildas Grīnfeldes darbu un tāpēc viņai vispirms sagādāja sirdsapziņas ēdas, bet padomju laikā arī daudz nepatīkšanu.

1944. gada rudenī, padomju armijai tuvojoties, dzīve kļūst nemierīga un bīstama. Daudz dodas projām, uzticēdami savas mājas radiem un draugiem. Arī Mildai jāpieskata radu māja

Biķernieku ielā, kur siltumnīcā briest bagātīga vīnogu raža. Te Čaks ierodas pēc aizsardzības grāvju rakšanas Mārupē. Kādā bezmiega naktī tiek nolemts pildīt katram savu pienākumu – dzejniekam jāpaliek Rīgā, bet Mildai jādodas uz Kurzemi, kur atrodas viņas bērni. Nepārtrauktajā bēgļu rindā starp daudzajiem pajūgiem viņi abi soļo līdz Krišjāņa Barona un Brīvības ielas stūrim. Krustceļos viņi atvdās klusējot. Šķiet, ka uz mūžu.

Bet nē. Pēc desmit gariem mēnešiem, drīz vien pēc kara beigām, viņi satiekas no jauna. Tagad viņi ir brīvi. Čaka sieva Anita ir devusies svešumā. Pāris dienu pirms tam viņa nejauši noklausās Čaka telefona sarunu un uzzina, ka dzejniekam ir cita sieviete. Arī Milda ir palikusi viena. Laivas uz Zviedriju ir aizbraukušas bez Mildas un viņas bērniem. Viņa ir dabūjusi izsaukumu uz VAPP izdevniecību un var no Jūrkalnes atgriezties Rīgā. Čaks jau kopš padomju armijas ienākšanas Rīgā vairs neslapstās jūrmaalā un vada kultūras nodaļu laikrakstā "Ciņa". Viņš jūtas vainīgs, ka nav pa šiem gariem mēnešiem pat aizgājis uz Mildas dzīvokli Strukturu ielā, kurā nu jau ievākušies citi, bet – tas jau nekas, galvenais, ka viņi paši ir dzīvi. Turpinās viņu ik trešdienas tikšanās, pēc kāda laika viņi abi ir darba biedri Valodas un literatūras institūtā, katru dienu viņi pusdieno kopā. Divatā viņi apmeklē teātri, jo Čaks ir "Ciņas" teātra recenzents. Ir kopīgi izbraucieni drauga Jāņa Sudrabkalna automobili, labi restorāni un jauka kompānija. Vēl viņiem ir arī īpaši puķu sieviņa, pie kuras dzejnieks vienmēr nopērk krietni daudz ziedu, lai pasniegtu tos turpat uz ielas Mildai un pēc tam apbrīnā viņai teiktu: "Cik tu esi skaista!" Tas viss ir, nav tikai skaidrības viņu attiecībās.

Čaka dzīvokli, kur mīt arī viņa vecais tēvs un radniecē Emīlija Briežkalne, Milda Grīnfelde bijusi tikai dažas reizes – viņu tur neviens negaida. Dažās vēstulēs, kas nav ieliktas dzejniekam zārkā līdzī – jo tās, rūgtas un pārmeto-

šas, viņš līdzī nēbija nēsājis – un kuras tagad ir nonākušas atklātībā, redzam Mildas izmisumu un šaubas. "Tiešām, Tava izturēšanās man neizprotama." – "Kāpēc mēs vienmēr ejam viens no otra projām? Sašņ, kāpēc Tu nežēlo mani, kāpēc Tu vienmēr un vienmēr pameti mani vienu?" – "Man skan ausīs Tavi vārdi reiz tālrunī: "Un vainīgs jau būšu atkal es!" Protams, ka Tu. Jo ko Tu esi darījis, lai paturētu mani pie sevis? Domāju, ka šai garajā laikā Tev ir bijis laiks noskaidrot, kādas Tu mūsu attieksmes vēlies. Es tiešām nesaprotu brīžam, kādā mūža mežā mēs abi esam apmaldījušies." – "Un es negribu būt viena. Es gribu, lai ap mani vijas pastāvīgi dzīva elpa, es gribu reiz atkal mājās, mājās, kur mani gaida un kur es varētu gaidīt. Un es līdz šim biju iedomājusies, ka varēšu gaidīt mājās, mūsu mājās, Tevi. Sašņ, es jau neesmu nekāda īsta mīlākā, mani nemaz neapmierina

vienas dienas dzīvošana. Bet arī tāda mīlākā es Tev neesmu. Kas es esmu? Tavs pieradums, Tava laika nosīšana?"" Pēdējais izmisuma kliedziens ir sūtīts uz Ķemeriem, kur Čaks dziedē savu sirdi: "Sašņ, nav godīgi tā, kā Tu dari. Ja Tu mani esi kādreiz mīlējis un ja tā vairs nav, tad jau var to pasacīt.(.) Tu taču nemīli, Saša, – un kādēļ Tu runā citādi?? Ne reizes Tu mani neesi saucis pie sevis."

"Es no šejienes vairs neaiziešu"

Viņi vēl nezina, ka ir sācijas Aleksandra Čaka dzīves pēdējais cēliens. Dzejnieks smagi pārdzīvo partijiskās kritikas apvainojumus formalismā un kosmopolitismā, cieš veselība, viņš kļūst nervozi jūtīgs un bieži raud. Arī mājās viņam bieži jādzird tēva pārmetumi par nesaimnieciskumu un droši vien arī par biežo dzeršanu. Bet tikai alkohols palīdz aizmirsties.

Milda tomēr ir blakus, miecinādama un uzmundrinādama, mīlēdama un žēlodama. Bet tad Grīnfeldi atlaiž no darba, laikam jau par to pašu "Tēti – karavīru" un viņas kaitīgajiem radurakstiem (gan bijušais vīrs, gan brālis dieņējuši vācu armijā). Izmisums un neziņa par turpmāko ir tik lieli, ka Milda smagi saslimst. Čaks viņu uzmanīgi kopj, ir rūpīgs un maīgs.

Trešdien, 1950. gada 18. janvārī, viņš saslimst pats. Un beidzot Milda dzird Čaka vārdus: "Es no šejienes vairs neaiziešu" – viņš ir izšķīries palikt pie viņas pavisam. Diemžēl tās ir pēdējās trīs viņa mūža nedēļas. Augstā temperatūra turas dažas dienas, bet pavisam viņš vairs neatlabst. Mildas dzīvoklī, bijušajā mākslinieka V. Tones darbnīcā, aizrit dzejnieka dzīves pēdējie brīži.

Trešdien, 8. februārī, viņš sapnī redz savu mirušo māti, kas viņam atnākusi pakaļ. Pēc vairākām stundām Čaks sauc Mildu sev klāt, viņa pirk-

sti gaisā pēc kaut kā taustās. Saņēmis Mildas roku, dzejnieks to noskūpst, tad pēkšņi apsviežas uz sāniem, pagriezdams muguru, bet Mildas roka vēl arvien ir viņa plaukstā.

Ilgi Milda tā stāv, skatīdamās Sašas vaļējās acīs un baidoties pakustēties. Savā pēdējā gājienā, kur katrs aiziet viens, Čaks bija meklējis palīdzību pie viņas. Un Mildas Grīnfeldes ausīs visu laiku skan:

"Vai varu tev pie kājām likt es savu klusēšanu..."

Vai varu tev pie kājām likt..."

Kabatlakats, kurā Milda Grīnfelde noslaucīja dzejnieka pēcnāves sviedrus, bija viņai līdzī arī Sibīrijā, stingrā režīma darba nometnē. Šo relikviju Milda Grīnfelde atveda mājās, un līdz mūža galam tā bija pie viņas. Tāpat kā abu krātās tramvaja un trolejbusa biļetes, kuru numura beigās ir septiņnieks. Viņiem ar Čaku bija tāda spēlīte – kurš dabūs vairāk laimīgo biļešu... **MV**